

УДК 341.484.1:342.9:323.2

DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.94.4.31>

МЕХАНІЗМ ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ В ЄС ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ

Тимощук О.Г.,

кандидат юридичних наук, доцент

кафедри конституційного права та теоретико-правових дисциплін

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID: 0000-0003-1714-6957

Тимощук О.Г. Механізм тимчасового захисту в ЄС як інструмент забезпечення прав людини під час війни в Україні: аналіз наукових підходів.

Стаття присвячена дослідженню механізму тимчасового захисту в праві Європейського Союзу як інструменту забезпечення прав людини в умовах збройного конфлікту та масового переміщення населення, спричиненого повномасштабною війною в Україні. Актуальність теми зумовлена безпрецедентними масштабами міграційних процесів, що виникли внаслідок військової агресії РФ проти України, а також необхідністю ефективного міжнародно-правового реагування на гуманітарні виклики, пов'язані з вимушеним переміщенням мільйонів громадян. У відповідь на цю кризу Європейський Союз уперше застосував механізм тимчасового захисту, передбачений Директивою Ради ЄС 2001/55/ЄС, що дозволив оперативно надати правовий статус переміщеним особам та забезпечити доступ до основних соціально-економічних прав. Метою дослідження є аналіз правових засад функціонування механізму тимчасового захисту у праві Європейського Союзу та визначення його ролі у системі гарантування прав людини для громадян України, які були змушені залишити територію держави внаслідок воєнних дій. У статті здійснено аналіз наукових підходів до дослідження європейської міграційної політики, правового статусу переміщених осіб, а також особливостей функціонування системи міжнародно-правового захисту прав людини в умовах збройних конфліктів. У результаті дослідження встановлено, що механізм тимчасового захисту є важливим правовим інструментом оперативного реагування на ситуації масового переміщення населення та забезпечує доступ переміщених осіб до базових прав, зокрема права на проживання, працю, медичну допомогу, освіту та соціальний захист. Водночас виявлено низку проблемних аспектів практичної реалізації цього механізму, зокрема нерівномірність соціальних стандартів у різних державах-членах Європейського Союзу, складнощі інтеграції переміщених осіб у національні ринки праці, а також невизначеність довгострокових перспектив правового статусу осіб після завершення режиму тимчасового захисту. Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі механізму тимчасового захисту як сучасного інструменту забезпечення прав людини в умовах війни та у формулюванні пропозицій щодо вдосконалення правових механізмів співпраці між Україною та Європейським Союзом у сфері захисту прав громадян України за кордоном. Запропоновано напрями гармонізації національного законодавства України з правом ЄС, удосконалення механізмів моніторингу правового становища громадян України за кордоном, а також формування ефективної державної політики їхньої подальшої реінтеграції після завершення війни.

Ключові слова: тимчасовий захист, права людини, Європейський Союз, українські біженці, вимушене переміщення, війна в Україні, міжнародний захист.

Tymoshchuk O.G. The temporary protection mechanism in the EU as an instrument for ensuring human rights during the war in Ukraine: analysis of scientific approaches.

The article is devoted to the study of the temporary protection mechanism in the law of the European Union as an instrument for ensuring human rights in conditions of armed conflict and mass displacement caused by the full-scale war in Ukraine. The relevance of the research is determined by the unprecedented scale of migration processes resulting from the military aggression of the rf against

Ukraine, as well as by the need for an effective international legal response to humanitarian challenges associated with the forced displacement of millions of citizens. In response to this crisis, the European Union for the first time activated the temporary protection mechanism provided for by Council Directive 2001/55/EC, which enabled the rapid granting of legal status to displaced persons and ensured access to fundamental socio-economic rights. The purpose of the study is to analyze the legal foundations of the temporary protection mechanism within the legal system of the European Union and to determine its role in the system of guaranteeing human rights for Ukrainian citizens who were forced to leave the territory of their state as a result of the war. The article examines scientific approaches to the study of European migration policy, the legal status of displaced persons, and the functioning of the international human rights protection system in situations of armed conflict. The study concludes that the temporary protection mechanism serves as an important legal instrument for responding promptly to situations of mass displacement and provides displaced persons with access to fundamental rights, including the right to residence, employment, medical care, education, and social protection. At the same time, several problematic aspects of the practical implementation of this mechanism have been identified, including disparities in social standards among different EU Member States, difficulties in integrating displaced persons into national labour markets, and uncertainty regarding the long-term legal status of persons after the termination of the temporary protection regime. The scientific novelty of the research lies in a comprehensive analysis of the temporary protection mechanism as a modern instrument for ensuring human rights during wartime and in the development of proposals aimed at improving legal cooperation between Ukraine and the European Union in the field of protecting the rights of Ukrainian citizens abroad. The article proposes directions for harmonizing Ukrainian national legislation with EU law, improving monitoring mechanisms for the legal status of Ukrainian citizens abroad, and forming an effective state policy for their future reintegration after the end of the war.

Key words: temporary protection, human rights, European Union, Ukrainian refugees, forced displacement, war in Ukraine, international protection.

Актуальність теми. Повномасштабна війна в Україні спричинила одну з найбільших міграційних криз у Європі з часів Другої світової війни. Мільйони громадян України були змушені покинути свої домівки та шукати захисту за межами держави. У відповідь на цю ситуацію Європейський Союз уперше в історії активував механізм тимчасового захисту, передбачений Директивою Ради ЄС 2001/55/ЄС про тимчасовий захист [1]. Застосування цього механізму стало важливим інструментом забезпечення базових прав людини для осіб, які рятуються від війни. Тимчасовий захист дозволяє оперативно надати правовий статус значній кількості переміщених осіб без необхідності проходження тривалої процедури отримання статусу біженця. У цих умовах особливої актуальності набуває питання забезпечення ефективних механізмів міжнародно-правового захисту прав людини для осіб, переміщених унаслідок збройного конфлікту. Механізм тимчасового захисту передбачає спрощену процедуру надання правового статусу особам, які масово переміщуються через збройні конфлікти, а також гарантує доступ до основних соціально-економічних прав, включаючи право на проживання, працю, медичну допомогу, освіту та соціальну підтримку. Таким чином, зазначений механізм виступає важливим інструментом забезпечення прав людини та реалізації принципів гуманітарної солідарності між державами-членами Європейського Союзу. Актуальність дослідження зумовлена також необхідністю наукового осмислення ефективності застосування механізму тимчасового захисту в сучасних умовах та визначення його ролі у формуванні європейської системи гарантування прав людини під час воєнних конфліктів.

Метою дослідження є аналіз правових засад механізму тимчасового захисту в праві Європейського Союзу та визначення його ролі як інструменту забезпечення прав людини для громадян України, які були змушені залишити територію держави внаслідок війни.

Аналіз попередніх досліджень. Проблематика захисту прав людини в умовах збройних конфліктів, а також правового регулювання міграційних процесів у межах Європейського Союзу привертає значну увагу як українських, так і зарубіжних науковців. Зокрема, питання європейської міграційної політики, правового статусу біженців та переміщених осіб досліджували такі вчені, як Г. Гудвін-Гілл, С. Пірс, Е. Гільді та інші. В українській правничій науці окремі аспекти захисту прав людини під час війни та імплементації європейських правових стандартів аналізували Мадалиць В.В., Сенік С.В, Ключова Є.М., Черній Ю.Л., Горецький О.В., Макаров М.В. та інші дослідники. Разом з тим, механізм тимчасового захисту як інструмент оперативного реагування

на масове переміщення населення тривалий час залишався малодослідженим, оскільки до 2022 року він фактично не застосовувався на практиці. Активізація цього механізму у зв'язку з війною в Україні зумовила необхідність комплексного аналізу його правової природи, змісту та практичної ефективності у забезпеченні прав людини.

Механізм тимчасового захисту у праві Європейського Союзу був сформований як спеціальний інструмент оперативного реагування на ситуації масового переміщення осіб, спричинені збройними конфліктами, проявами насильства або системними порушеннями прав людини. Після початку повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України держави-члени Європейського Союзу вперше застосували зазначений механізм, що стало важливим етапом у розвитку європейської політики у сфері міграції та забезпечення прав людини. Запровадження режиму тимчасового захисту щодо громадян України забезпечило надання комплексу базових прав і соціальних гарантій, серед яких: право на законне перебування на території держав-членів Європейського Союзу; право на доступ до ринку праці та здійснення трудової діяльності; право на отримання медичної допомоги; право на освіту для дітей та молоді; доступ до системи соціального забезпечення та житлової підтримки; можливість возз'єднання сім'ї. Надання таких гарантій сприяє забезпеченню належного рівня соціального захисту осіб, які постраждали внаслідок збройного конфлікту, а також створює передумови для їхньої поступової соціальної інтеграції у приймаючих державах. Водночас практична реалізація механізму тимчасового захисту виявила низку проблемних аспектів. Серед них варто виокремити нерівномірність соціальних стандартів та обсягів підтримки у різних державах-членах Європейського Союзу, складнощі інтеграції переміщених осіб на національні ринки праці, а також невизначеність щодо довгострокових перспектив правового статусу осіб після завершення режиму тимчасового захисту. Важливим елементом ефективного функціонування цього механізму є належна координація зусиль між державами-членами Європейського Союзу, міжнародними організаціями та гуманітарними інституціями. Така взаємодія сприяє формуванню комплексної системи підтримки переміщених осіб та забезпечує більш ефективне реагування на гуманітарні виклики, спричинені збройною агресією проти України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному дослідженні механізму тимчасового захисту, передбаченого правом Європейського Союзу, як сучасного інструменту забезпечення прав людини в умовах збройного конфлікту та масового переміщення населення, спричиненого Повномасштабним вторгненням Росії в Україну. У межах дослідження здійснено системний аналіз механізму тимчасового захисту, закріпленого у Директиві Ради ЄС 2001/55/ЄС про тимчасовий захист, у контексті забезпечення соціально-економічних і гуманітарних прав громадян України, які вимушено залишили територію держави через війну. Також обґрунтовано роль механізму тимчасового захисту як ефективного правового інструменту оперативного реагування на масове переміщення осіб та забезпечення доступу до основних прав людини, зокрема права на проживання, працю, освіту, медичну допомогу та соціальний захист. Визначено основні проблеми реалізації прав осіб, які перебувають під тимчасовим захистом у державах-членах ЄС, зокрема нерівномірність соціальних гарантій, складнощі інтеграції на ринку праці та невизначеність довгострокового правового статусу переміщених осіб. Запропоновано напрями вдосконалення українського законодавства шляхом гармонізації національної правової системи з правом Європейського Союзу, зокрема через запровадження механізмів моніторингу правового становища громадян України за кордоном, створення державних програм їх реінтеграції після завершення війни та розширення міжнародної співпраці у сфері захисту прав переміщених осіб. Отримані результати сприяють подальшому розвитку наукових підходів до дослідження європейських механізмів захисту прав людини та можуть бути використані у процесі вдосконалення законодавства України у сфері міграційної політики та соціального захисту громадян в умовах воєнного часу.

Виклад основного матеріалу. У межах дослідження тематики механізму тимчасового захисту в Європейському Союзі як інструменту забезпечення прав людини під час війни в Україні важливе значення має аналіз наукових напрацювань сучасних вітчизняних дослідників, які розглядають різні аспекти міжнародно-правового та європейського регулювання захисту переміщених осіб. Так, у дослідженні М.В. Макарова [2, с.115] здійснено комплексний аналіз міжнародно-правових механізмів захисту мігрантів з України в державах Європейського Союзу. Автор приділяє увагу не лише інституційним гарантіям захисту прав людини, передбаченим правом ЄС та міжнародним правом, а й практичним проблемам реалізації відповідних механізмів. Зокрема, дослідник акцентує увагу на колізіях між міжнародними інструментами захисту прав людини та внутрішні-

ми адміністративними процедурами держави походження мігрантів. У статті порушується проблема поновлення паспортних документів українськими громадянами за кордоном, що в окремих випадках може ускладнювати або обмежувати можливість повноцінного використання режиму тимчасового захисту. На думку автора, такі ситуації формують специфічну правову колізію між мобілізаційними процедурами України та міжнародними стандартами гарантування прав людини, що потребує належного нормативного врегулювання та узгодження міждержавних правових механізмів. На основі цього дослідження, вважаю за необхідне зазначити, що ефективність міжнародно-правових механізмів захисту українських мігрантів у державах Європейського Союзу значною мірою залежить не лише від наявності відповідних гарантій у праві ЄС та міжнародному праві, а й від узгодженості цих механізмів із внутрішніми адміністративними процедурами держави походження. Зокрема, проблематика поновлення паспортних документів громадянами України за кордоном може створювати практичні перешкоди для повноцінної реалізації режиму тимчасового захисту. У зв'язку з цим постає необхідність подальшого нормативного врегулювання та узгодження національних і міжнародних правових механізмів з метою забезпечення належного рівня гарантування прав людини.

Проблематика забезпечення прав людини в умовах збройних конфліктів також ґрунтовно розглядається у дослідженні О.В. Горецького [3, с.230], який аналізує співвідношення норм права Європейського Союзу та національного законодавства України у сфері захисту прав людини під час воєнних дій. Узагальнюючи висновки автора, можна зазначити, що механізм тимчасового захисту в Європейському Союзі розглядається як один із ключових інструментів забезпечення прав людини в умовах гуманітарних криз, спричинених збройними конфліктами. Його функціонування спрямоване на оперативне надання базових правових і соціальних гарантій особам, які були змушені залишити територію своєї держави через воєнні дії, а також на забезпечення принципу солідарності між державами-членами ЄС у питаннях прийому та підтримки переміщених осіб. Водночас автор наголошує на необхідності комплексного підходу до гарантування прав людини в умовах війни, що передбачає поєднання міжнародних стандартів, європейських правових механізмів та національного законодавства. Тому вважаю за доцільне відзначити, що механізм тимчасового захисту Європейського Союзу відіграє важливу роль у системі забезпечення прав людини в умовах збройних конфліктів та гуманітарних криз. Його застосування сприяє оперативному наданню базових правових і соціальних гарантій особам, які були змушені залишити територію своєї держави через воєнні дії, а також реалізації принципу солідарності між державами-членами ЄС. Водночас ефективність такого механізму значною мірою залежить від узгодженості міжнародних стандартів, європейських правових інструментів і національного законодавства, що зумовлює необхідність комплексного підходу до захисту прав людини в умовах війни.

Окремі аспекти функціонування механізму тимчасового захисту в Європейському Союзі досліджує Ю.Л. Черній [4, с.487], який аналізує особливості міграційної політики держав-членів ЄС щодо громадян України в умовах повномасштабної війни. З аналізу положень цього дослідження випливає, що механізм тимчасового захисту забезпечує комплексну реалізацію основоположних соціально-економічних прав людини. Зокрема, особи, які отримали відповідний статус, мають право на проживання в державі-члені ЄС, доступ до ринку праці, медичної допомоги, освіти, соціального забезпечення та житла. Таким чином, автор підкреслює, що тимчасовий захист виступає не лише інструментом міграційного управління, а й ефективним засобом гарантування базових прав і свобод людини в умовах збройного конфлікту. Водночас у дослідженні приділяється значна увага практичним аспектам реалізації відповідної політики у різних державах Європейського Союзу. Автор зазначає, що найбільшу кількість громадян України прийняли Німеччина та Польща, що пояснюється як географічними, так і соціально-економічними чинниками. У цих країнах переміщені особи отримали доступ до розширених соціальних гарантій, програм інтеграції, мовної підготовки та можливостей працевлаштування, що сприяє їх поступовій інтеграції у соціально-економічне середовище приймаючих держав. Узагальнюючи наведені положення дослідження Ю.Л. Чернія, вважаю за доцільне відзначити, що механізм тимчасового захисту в Європейському Союзі продемонстрував свою ефективність як інструмент забезпечення базових соціально-економічних прав громадян України, які були змушені залишити територію держави внаслідок збройної агресії. Надання доступу до праці, медичної допомоги, освіти, соціального забезпечення та житла свідчить про комплексний характер цього механізму, який виходить за межі суто міграційного регулювання та виконує важливу правозахисну функцію. Водночас аналіз

практики окремих держав-членів ЄС підтверджує, що ефективність реалізації тимчасового захисту значною мірою залежить від соціально-економічних можливостей приймаючих країн та їхніх інтеграційних політик.

Питання інституційного та нормативного забезпечення захисту прав біженців у країнах Європейського Союзу також розглядають Є.М. Ключова та Д.В. Любачин, які аналізують особливості функціонування європейської системи притулку [5, с.374]. Автори підкреслюють, що попри формальну гармонізацію законодавства Європейського Союзу у сфері надання притулку, на практиці у функціонуванні цієї системи зберігається значний рівень фрагментації. Держави-члени ЄС зберігають суттєву автономію у реалізації норм права ЄС, що зумовлює різні підходи до оцінки заяв про надання притулку, тривалості процедур та умов перебування шукачів захисту. Узагальнюючи підходи, висловлені Є.М. Ключовою та Д.В. Любачиним вважаю за доцільне зазначити, що попри наявність спільної нормативної основи європейської системи притулку, її практична реалізація залишається неоднорідною. Значний рівень автономії держав-членів Європейського Союзу у застосуванні відповідних норм зумовлює відмінності у процедурах розгляду заяв про надання притулку, тривалості таких процедур та умовах перебування шукачів захисту. Це свідчить про наявність певної фрагментарності у функціонуванні спільної системи притулку, що потребує подальшого вдосконалення механізмів координації та уніфікації підходів у межах ЄС.

Таким чином, аналіз сучасних наукових досліджень свідчить про зростаючу увагу науковців до проблематики правового забезпечення захисту осіб, які були змушені залишити Україну внаслідок збройної агресії. Водночас більшість досліджень зосереджені на окремих аспектах функціонування європейської системи захисту або на аналізі міжнародно-правових гарантій прав людини, що зумовлює необхідність подальшого комплексного дослідження механізму тимчасового захисту як інструменту забезпечення прав людини в умовах війни в Україні. Узагальнюючи результати аналізу наукових праць зазначених авторів, можна констатувати, що сучасні дослідження приділяють значну увагу різним аспектам правового забезпечення захисту осіб, які були вимушені залишити територію України внаслідок збройної агресії. Науковці розглядають механізм тимчасового захисту як важливий елемент системи гарантування прав людини в умовах гуманітарної кризи, що дозволяє оперативно забезпечити базові соціально-економічні та правові гарантії переміщеним особам [7]. Водночас у науковій літературі акцентується увага на існуванні низки проблем практичної реалізації відповідних механізмів, зокрема колізій між національним законодавством держав, відмінностей у підходах до соціальної підтримки переміщених осіб, а також нерівномірного розподілу міграційного навантаження між державами-членами Європейського Союзу [8, с.123].

Висновки. Механізм тимчасового захисту, запроваджений у праві Європейського Союзу, став важливим правовим інструментом реагування на масове переміщення населення, спричинене повномасштабною війною в Україні. Його застосування дозволило оперативно надати мільйонам громадян України правовий статус у державах-членах ЄС та забезпечити доступ до основних соціально-економічних прав, зокрема права на проживання, працю, освіту, медичну допомогу та соціальний захист. Таким чином, механізм тимчасового захисту продемонстрував свою ефективність як інструмент гарантування базових прав людини в умовах гуманітарної кризи. Проведений аналіз наукових досліджень свідчить про зростання уваги науковців до проблематики правового забезпечення захисту осіб, які були змушені залишити Україну внаслідок збройної агресії. У науковій літературі механізм тимчасового захисту розглядається як важливий елемент системи європейських правових інструментів реагування на масові міграційні процеси, спричинені збройними конфліктами. Водночас дослідники звертають увагу на низку проблем його практичної реалізації, зокрема нерівномірність соціальних стандартів у різних державах-членах Європейського Союзу, складнощі інтеграції переміщених осіб у національні ринки праці, а також невизначеність довгострокових перспектив правового статусу осіб після завершення режиму тимчасового захисту. З урахуванням досвіду функціонування механізму тимчасового захисту в Європейському Союзі доцільним є подальше вдосконалення правових механізмів співпраці між Україною та ЄС у сфері захисту прав громадян України, які перебувають за кордоном. Зокрема, важливим напрямом є гармонізація національного законодавства України з правом Європейського Союзу, розвиток механізмів моніторингу правового та соціального становища громадян України за кордоном, а також формування ефективної державної політики їхньої подальшої реінтеграції після завершення війни. Окремої уваги потребує вдосконалення національного законодавства України з урахуванням

європейського досвіду у сфері тимчасового гуманітарного захисту. Зокрема, доцільним є запровадження у правовій системі України спеціального правового режиму тимчасового гуманітарного захисту для іноземців та осіб без громадянства, які вимушено переміщуються до України внаслідок збройних конфліктів або гуманітарних криз. Такий механізм може бути закріплений шляхом внесення відповідних змін до Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [9]. Таким чином, подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на комплексне вивчення правової природи механізму тимчасового захисту, особливостей його функціонування в умовах сучасних збройних конфліктів, а також на визначення ефективних шляхів удосконалення правових та інституційних механізмів захисту прав осіб, які користуються режимом тимчасового захисту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32001L0055>.
2. Макаров М.В. Міжнародно-правовий захист мігрантів з України в державах Європейського Союзу. *Актуальні проблеми держави і права*. 2025. Вип. 108. С. 110–120. DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v108.2025.13>.
3. Горєцький О.В. Права людини в умовах збройних конфліктів в контексті законодавства ЄС та України. *Наукові записки. Серія: Право*. 2025. № 18. С. 230–235. DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2025-18-230-235>.
4. Черній Ю. Л. Міграційна політика країн Європейського Союзу щодо громадян України в умовах війни в Україні: особливості тимчасового захисту. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Т. 3, № 6. С. 486–492. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.74>.
5. Ключєва Є.М., Любачин Д. В. Особливості захисту прав біженців в країнах Європейського Союзу. *Dictum Factum*. 2025. № 2(18). С. 373–381. DOI: [10.32703/2663-6352/2025-2-18-373-382](https://doi.org/10.32703/2663-6352/2025-2-18-373-382).
6. Тимощук О.Г. Правовий механізм адаптації національного законодавства до європейських міжнародно-правових стандартів прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Том 3 № 3. 2025. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.63..>
7. Павлова О. Особливості соціальної політики в умовах воєнного стану в Україні. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2023. Т. 26, № 6. С. 122–126. DOI: <https://doi.org/10.15421/1723139>.
8. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Закон України. *Відомості Верховної Ради України*, 2012, №16, ст.146. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.03.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 23.04.2026

Дата публікації: 10.05.2026

© Тимощук О.Г., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0